

İNSAN, İNSANLIK TARİHİ ve İNSAN HAKLARI (II)

Uygar Toplumda Sınıflar ve İnsan Hakları

Sınıfsız toplumdan sınıflı topluma geçiş, emeğin verimliliğinin köleliğe olanak veren bir düzeye yükselmesiyle oluşmuştur. Yükselince, göçebe çoban topluluklar, yerleşik çiftçi toplulukları talan etmek, yağlama yerine, yanlarına yerleşip üzerlerinde egemenlik kurmuşlardır. Sınıflı, giderek devletli toplumlar, bu gelişme sonucu ortaya çıkmışlardır. Fatih yöneticilerin bulunduğu, egemen topluluğun (daha sonra egemen sınıfın) yaşadığı yerler, kente (medineye) başkente dönüşünce, eşitlikçi, ilkel topluluktan eşitsizlikçi uygar (medeni) topluma geçilecektir.

Sınıflı toplumun din adamlarınca üretilen ve tektanrılı dine dek uzanan ideolojisinin ilk biçimi, "Enuma Eliş" adlı tablette elimize geçmiş bulunmaktadır. Bu tablete göre, zamanın başlangıcında, Apsu ile Tiamat adında bir tanrı çiftçi varmış; bilim adamları Absu'nun Dicle ile Fırat'ın tatlı sularını; Tiamat'ın, körfezin tuzlu sularını temsil ettiklerini söylüyor. Apsu ile Tiamat'ın sularını karıştırmalarından yeni bir tanrı çifti: Anşar ile Kişar oluşur. Bunların da deltada Dicle ile Fırat'ın taşıdığı toprakların çökmesiyle zamanla oluşan adacıkları simgeledikleri sanılıyor. Onlardan da Lahmu ve Lahumu doğar. Bu ilk kuşak tanrılar, sayıları onikiyi bulunca, kıdemli tanrılar sayılıp, gökyüzüne çekilirler. Onların çocukları, çocuklarının çocukları ise, ikinci kuşak yeni tanrılar olarak yeryüzünde yaşarlar, Ama gençlikleri nedeniyle, şamatalı bir yaşam tutturmuşlardır. Şamataları, gökyüzüne karşı ulaşmakta ve kıdemli tanrılarını uyutmamaktadır. Kıdemlilerin kıdemlisi Apsu, veziri Mummu'ya danışır; Mummu da "hepsini yok edip rahat bir uyku çekelim" der. Genç tanrılarının anası olan Tiamat böyle bir

Doç. Dr. Alaeddin ŞENEL
A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak.
Siyaset Bilimi ABD

karardan hoşlanmaz ve karardan gençleri haberli eder. Bunun üzerine örgütlenip hazırlanan genç tanrılar, savaşı kazanırlar. Ve kıdemli tanrıları tutsak alırlar. Almaz olsalardı! Çünkü, onları öldürseler, tanrılarının insanlardan farkı olarak ölümsüzlükleri inancı sarsılacaktır. Köle olarak çalıştırsalar, tanrılarının köle sahibi efendiler gibi, çalışmadıkları düşüncesi değişecektir. O zaman insanlar, "tanrılar çalışabiliyorlarsa kendilerini besleyebilirler" diyerek tanrılara kurban, adak sunmaktan vazgeçebileceklerdir. "Ne yapalım?" diye bilgelik tanrısı Enki'ye danışırlar. O da "tutsak tanrılar yerine köle olarak çalışmak üzere, onlara benzeyen bir canlı yaratın" der. Bu görev, doğum tanrıçası Ninmah'a verilir. Ninmah, kafasında bir tanrının imgesini canlandırır; elini suyun derinliklerine daldırıp bir lokma balçık çıkarır ve ondan insanı biçimlendirip yaratır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, insanın yaratılış nedeni, tanrılarının ayak işlerini görmek, onları beslemek, kısacası, tanrılara kölelik temektir.

Ortadoğunun çok tanrılı dinlerinin olsun tektanrılı dinlerinin olsun kökleri, bu mitosa dayanır. Gerçekten, Tevrat'ta, ilk sayfasında "Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı" denir; Kur'an'da (Zariyat, 56'da) "Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yaratmışımdır" denmektedir. Aslında Enuma Eliş mitosunun amacı (ve işlevi) sınıflı toplumu açıklamak, savunmak, onun değişmez bir düzen, bir yazgı olduğunu anlatmaktır. Aslına bakarsanız, bu mitos, insanların tarımla ilgili doğa güçlerini kendileri gibi

irade sahibi canlılar olarak düşüncelerinin ürünüdür. Sınıflı toplumda ise, sözkonusu (üstün) doğa güçlerini, çalışmayan egemen sınıflarına ve toplumu yöneten yöneticilerine benzetmişlerdir. Sözkonusu (egemen olmadıkları) doğa güçleri karşısında kendilerini ise (sınıflı, devletli toplumda egemen sınıfın, yöneticinin karşısındaki) köleliğe benzetmişlerdir. Açıkcası, insan toplumundaki efendi-köle, yöneten-yönetilen arası eşitsizlikçi ilişkiler, insan-doğa ilişkisini açıklamada bir örnek olarak alınmıştır. Tanrı ile kul kavramları böyle ortaya çıkmıştır. Bundan sonra, insan-doğa ilişkileri kadar insan-insan ilişkileri de, bu "eşitsiz ilişki" modelinden yararlanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Sınıflı toplumun eşitsizlikçi ilişkilerini bundan daha iyi yansıtip, bundan daha iyi "yeniden üreten" bir düşünce daha ortaya atılabilmiş deşildir. Öyle ki, tanrı kavramı kadar kul kavramı da saltanatını günümüze dek sürdürebilmiştir. Günümüzde bu inancın "kula kulluk etmeyi, dolayısıyla her türlü köleliği yasakladığı, önlediği" söylenmektedir. Musevilik, Hristianlık, Müslümanlığın en koyu dönemlerinde bile köleliğin kaldırılmamasına ne demeli? Gerçekten, ben tektanrılı dinin üç kutsal kitabının hiç birisinde, köleliği yasaklayan, kaldıran tek bir ayet görmedim. Köleliğin bu dinlerde kabul edildiğini gösteren pek çok ayetten birini aktarmakla yetineceğim: Kur'an'da (Nahl 75'de) "Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile kendisine verdiğimiz güzel nimetlerden gizlice ve açıkça sarfeden kimseyi misal gösterir; hiç bunlar eşit olur mu?"

İlk uygar topluma, Sümer'e dönelim. Sümer'de kral "ben tanrının (emir) kuluyum" diyordu. Kralın veziri, kralın kuludur. Vezirin kahyası ise vezirin kulu. Ve kahyanın buyruğunda gerçek köleler çalışmaktadır.

Anlaşılan Osmanlıda olduğu gibi bir memur amiri ile konuşurken söze “bendeniz naciz kulunuz” diye başlıyordu. Gerçek kölelik yanı sıra insanların amirleri karşısında kendilerini (gönüllü) köle gibi gördüğü bir toplumda insan haklarından söz edilebilir mi? Haklardan değil ancak görevlerden, insanların tanrıya, yöneticiye, efendilerine karşı görevlerinden söz edilebilir.

Eski Yunan'daki ve Roma'daki Yurttaş Hakları İnsan Hakları Değildir

Sümer'de başlayan eşitsizlikçi uygar toplumun üç bin yıllık deneyimi ve mirası üzerinde yükselen Eski Yunan'da da insan hakları yoktur; ama yurttaş hakları vardır. Yurttaş hakları bile bir Yunan kent devletinin sınırları içinde yaşayan herkese tanınmamış değildir. Kadınlar, babası yurttaş sayılmayan özgür yabancılar ve köleler, yurttaşlık haklarından (siyasal haklardan) yoksundurlar. Yunanlı (Aristotelesin dile getirdiği gibi) köleliği doğal, yurttaşlara politikaya katılacak boş zaman sağladığı için yararlı bir “canlı araç” olarak görüyordu.

Köle emeğinin olanak verdiği Atina'da demokrasiden farklı olarak, tüm çiftçilerin egemen sınıf olan spartalıların (ve devletin) ortak köleleri sayıldığı Sparta'da, bir insan hakları ayıbı daha vardı. Egemen asker aristokrasi, helotları sindirmek, içlerine korku salmak için “kyriptia” denen bir devlet terörü yöntemi geliştirilmişti: Orduya alınma yaşına gelen gençler, bu yolda bir sınavdan geçiriliyordu. Kendisine yalnızca bir pelerin ve bir hançer verilerek bir yerden bir yere gitmesi isteniyordu. Gündüzleri saklanıp geceleri yollara düşen bu adaylar, helotların evine girip, onları hançerleyip, karınlarını doyurma hakkına sahipti. Çağımızda, insan hakları bakımından çok büyük tehlike oluşturabilen bir olguyla, yüreklere, egemen sınıfın devletin korkusunu sindirmek amacıyla davranabilen gizli polis örgütlerinde bu anlayışın uzantısı ile karşılaşabiliyoruz.

Eski Yunan'daki yurttaşlık hakları anlayışı, varlığını, Roma'da da sürdürmüştür. Roma İmparatorluğu'nda, ister (Anadolu'daki) Galatya (Ankara yöresi) ister İsrail (Filistin) ister Galya (Fransa) eyaletinden olsun, bir kimse, Roma imparatorluk memuru olmuşa, Roma yurttaşı sayılıyordu. Hatta yolu Roma'ya düşmüşse ve o sırada bir seçim varsa, oy kullanabiliyordu.

İmparatorluk Hoşgörü Politikası İnsan Haklarının Önünü Açtı mı?

İnsan hakları açısından Roma'nın asıl önemi, yurttaşlık anlayışından çok “hoşgörü” politikasından kaynaklanır. Söz konusu politika aslında, Roma'dan önce, Pers imparatorluğu zamanında geliştirilmiştir. Persler Anadolu'yu, Suriye'yi ve Irak'ı ele geçirdikten sonra, buraları “satraplık” denen bir yöntemle yönettiler. Yendikleri yerel yönetici (ya da onun soyundan biri) Pers kralına “sana boyun eğeceğim ve istediğin vergiyi ödeyeceğim” demişse, Pers kralı onu bile satrap atayabiliyordu. Saptanan yıllık vergileri ve savaşta imparatorluk ordusuna birlik gönderiyorsa, yerel (etnik) yasalara, inançlara karışmasına ne gerek vardı? Karışıp, başına niye iş açındı? Buradan da anlaşılacağı gibi, hoşgörü politikası Osmanlı'nın tekelinde olmayıp imparatorluğun yapısında ve Ortadoğu imparatorlukları geleneğinde vardı. Bu, bir insan hakkı değildir. Temelde hak değil lutüftür; her an geri alınabilir. Ancak bu gelenek, ulusal devletler zamanında unutulmuşsa da, ulusculuğun hızı kesilince, insan hakları anlayışının gelişeceği ortamı oluşturabilecektir.

Tektanrılı Din İnsan Haklarını Tanıdı mı?

Musevilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık, ayrı tektanrılı dinler değil, tektanrılı dinin evreleridir. Musevilik onun ilanı, Hıristiyanlık evrenselleştirilmesi, Müslümanlık (cihad kavramı ile) silahlandırılması evrelerini temsil eder. Musevilik, sonunda tektanrılı dine dönüşmesine dek, “kabile dini” olarak kaldığı için, onda (bulunmayan)

insan hakları sorununu atlayacağım. Ya Hıristiyanlıkta ve Müslümanlıkta insan hakları tanındı mı? Bunu anlamak için Hıristiyanlığın doğup “değişmesine” ve Müslümanlığın “yapısı-na” bakmak yeter.

Hıristiyanlık (Bir Musevi mezhebi olarak) İsa ve havariler çevresinde doğuşunda, ezilen halkların, onların da ezilen en alt tabakalarının duygu, düşünce ve umutlarını dile getiren bir inançtı. Kitabının adı “İncil” kurtuluş “müjdesi” anlamına geliyordu. Düzen tersine çevrilecek, bugün ağlayanlar yarın gülecekti. Bugün gülenlerin ise, yarın tanrının krallığına (ya da cenete) girmesi, devenin iğne deliğinden geçmesinden güç olacaktı (bak. Mattaya göre İncil, 19/23). Hatta, dayanışmacı, ortaklaşmacı bir davranış örneği konmuştu: “Bütün iman edenler bir arada olup herşeyleri müşterekti. Mallarını ve mülklerini satıp onları hepsine herkesin ihtiyacına göre dağıtıyorlardı. (İncil, “Resullerin işleri 2/44-45).

Ne var ki, insan haklarının gelişmesine varabilecek böyle bir inanç, egemen sınıflar ve devlet tarafından devralınıp içi boşaltılacaktır. Bu nasıl olabilmıştır? İpini koparan kölenin soluğu İsa'nın, havarilerinin yanında alınması, Romalı köle sahibi egemen sınıfları korkutmuştu. Roma yöneticileri de yeni inancın Filistin'de bir ayaklanmayı tutuşturmasından korkmaktadırlar. Bu korkular “kovuşturma” politikasını başlatır.

Hıristiyanlığın asıl kurucusu olan, Mersin'li bir Musevi olup Roma memurluğuna girmiş bulunan (havari) Pavlos, bu kovuşturmanın en amansız ajanlarından biridir. O kadar çok işkence yapmış olmalı ki, bir gün vicdan azabı duymaya başladığı anlaşılıyor. Sözde İsa kendisine bulutlar arasından görünüp: “Pavlus Pavlus kullarıma niçin işkence ediyorsun” demiş. Pavlos da bunun üzerine, İsevilğe geçip, onun önde gelen eylemcisi ve kuramcısı olmuş. Önce, kovuşturmalar sonucu yok olma noktasına varmış olan bu inancı kurtarmak için onu (sünnet zorununu, domuz yasağını

kaldırarak) İsrailoğulları dışındaki halklara açmış. Sonra, "Herkes üzerinde olan hükümetlere tabi olsun. Çünkü Allah tarafından olmayan hükümet yoktur. Bundan dolayı hükümete mukavemet eden, Allahın tertibine karşı durmuş olur" demiş. (İncil, Pavlos'un Romalılara Mektubu" 10/12). Böylece Roma yöneticilerini rahatlatmış. Son olarak, imparatorluğun kölelerine seslenen mektubunda; "Ey kullar, göze görünür hizmetle insanları hoşnut eder gibi değil, fakat Mesihin (İsa'nın) hizmetçileri gibi, Allah'ın iradesini candan yaparak ve insanlara değil Rabbe oluyor gibi iyi niyetle hizmet edin" (Pavlos'un Ephesoslulara Mektubu, 65) diye yazarak, köle sahibi egemen sınıfın yüreğine su serpmiş, kölelere de hizmetlerinin karşılığının bu dünyada olmazsa öte dünyada verileceğini söyleyerek, onları umutlandırmıştır.

Pavlos'un yaptığı bu rötüşların sonunda, ezilenlerin eşitlikçi inancı, Roma imparatorluğunun kabul edebileceği biçime sokulmuş olur. Önce kovuşturma kaldırılır; sonra Hıristiyanlık devlet dini yapılır; en sonunda, öteki dinler yasaklanır. Şimdi sormak gerek, insan öznesinin üstüne İsa vb. bir "aşkın özne" çıkarıp, onu amaç, insanı araç gören bir inançta insan hakları gelişebilir mi? Bu dünyayı geçici bir sınav yeri sayıp, ötedünyayı bu dünyanın önüne geçiren bir inancın tutsağı olmuş bir kimse, bu dünyada kendini ve (öteki, sonsuz yaşam dünyasını kazanmak için) başkalarını yakmaz mı?

Ortaçağ İslam Dünyasında da İnsan Hakları "Hak Getire"

Ortaçağ'da din-devlet-uyruk ilişkilerinde şöyle bir durum vardı: Gerek Ortodoks Bizans'ta, gerek İslam dünyasında, din adamlığı ile devlet adamlığı aynı kimsede birleşmişti. Buna aynı kişi hem "Sezar" hem "papa" sayıldığı için "Sezaropapizm" denir. Bunun İslamlıktaki biçimi ve adı: "Halifelik". Din ve devlet başkanlığının aynı kimsede toplandığı ve yöneticinin tanrının temsilcisi, uyrukların tanrının (dolayısıyla tanrının

yeryüzündeki temsilcisinin) kulu sayıldığı yerde insan hakları gelişmez.

Batıda Latin (Katolik ve Protestan) Hıristiyanlık dünyasında durum biraz farklı idi. Buralarda, biri asker yönetici sınıf, ötekisi din adamı yönetici sınıf olmak üzere, iki yönetici sınıf gelişti. İkisinin de toprakları, ikisinin de serfleri vardı. Bu iki ortağın, bu iki patronun zaman zaman birbirleriyle sürüşmeleri, birinin zorbalığının derecesini sınırladığı gibi, ötekine karşı halktan destek aramak, halka bazı haklar tanınarak, ilerde laiklik olarak bilinecek politikalara yol açtı. Bu da insan haklarının gelişebileceği bir toplumsal ve düşünsel ortamı hazırladı.

Peki Ortaçağ'da insan haklarından söz edebilir miyiz? Bilindiği gibi Ortaçağ'da feodal bir toplum vardı. Feodal toplumda toprak sahibi efendi, toprakları üzerindeki serflerini (tek tek olmasa bile toptan) satabilmekteydi. Serflerini malı, kulu gibi görüyordu. Onlara verdikleri "hak" değil bir "ihvan" idi.

Feodal beylerinin ise, üstlerindeki feodal beye karşı ileri sürebilecekleri bazı hakları vardı. Ama bu haklar toplumun tüm üyelerine tanınmadığı ölçüde "insan hakları" hatta hak olmaktan çok "ayrıcılık" idi. Özellikle, feodal toplumda insan hakları değil, bazı sınıfların (insan haklarının gelişmesini engelleyebilen) "ayrıcılıkları" vardı.

Burjuva Toplumunda Sözde İnsan Özde Burjuva Hakları

Burjuva toplumunda, işte bu ayrıcalıklara karşı çıkılmasıyla ki, insan hakları kavramı ortaya atıldı. Temelde toprak sahibi soyluların ayrıcalıklarından kapital sahiplerinin de yararlanma isteği yatmaktaydı. Ancak bu istekler, çıplak sınıfsal niteliklerini gizleyen örtülerle sunuldu. "Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi" adından da anlaşılacağı gibi, Fransızların, Fransızlar arasında kapital sahibi sınıfın yararına işleyecek haklar,

bütün sınıfların, bütün insanların yararlanmış gibi sunuldu. Ve bu haklar dinsel hukuk yerine "doğal hukuk" denen bir hukuk anlayışına dayanırdı. Bu anlayışa göre, her insan bu haklara, insan olması sıfatıyla doğuştan sahipti. Sorun, yönetimin bunu kabul edip etmemesiydi.

Uygulamada durum biraz farklı gelişmiştir. "Evrensel" denilen insan hakları, önce ulus hakları olarak görülmüş, yani yurttaşlık haklarına dönüştürülmüştür. Bu, o ülkede bulunup yurttaş olmayanın onlardan yararlanamayacağı anlamına gelir; ki bu da "insan hakları" kavramına aykırıdır. Ancak daha sonra, kapitalist ekonomi küreselleştiği oranda yurttaş hakları insan haklarına dönüştürülmüştür. "Hukuksal eşitlik" temelinde sözde herkese tanınan bu haklardan, uygulamada, insanların, ekonomik güçlerine oranlı olarak yararlandıkları görülmüştür. O zaman emekçi sınıflar "ekonomik eşitlik" kavramına dayanan hakları insan hakları listesine sokmaya çalışmışlardır, çalışmaktadırlar.

İnsan Anlayışları ve İnsan Hakları

İnsan haklarının (ve haksızlıklarının) kısa tarihçesine bu hızla göz atıştan (kronolojik yaklaşımdan) sonra, sistematik yaklaşıma yalnızca bir örnek olarak insan anlayışları ile insan hakları ilişkisine değinebiliriz.

Aristoteles (İ.Ö.384-322) insanı "Homo politikos" (siyasal hayvan) sözüyle tanımlamıştır. Canlıları sınıflandıran Linnaeus (1707-1778) insana "Homo sapiens" (akıllı hayvan) adını vermiştir. Benjamin Franklin (1706-1790) insanı "Homo Faber" (araç yapan hayvan) olarak görmüştür. Ernst Cassirer (1874-1945) "Homo symbolicum" (simge kullanan hayvan) terimiyle insanı hayvandan ayıran farkı yakaladığı görüşündeydi. Tektanrı dinine ise "kul insan" tanımına dayandığını gördük. Bu insan tanımlarından bazıları, düşüncüyü özgür insan, giderek insan hakları anlayışına götürür; bazıları götürmez. Bu bakım-

dan insan anlayışları iki genel başlık altında toplanabilir: "Kul insan" anlayışı ve "özgür insan" anlayışı. Bunlara bir de "yaratıcı insan" anlayışını ekleyeceğim.

Kul İnsan ve Özgür İnsan Anlayışları

Kul insan anlayışının, ilk sınıflı toplumla birlikte Sümer'de çıkıp, tektanrılı dinde doruğuna ulaştığını gördük. Gene gördük ki, bu anlayışta, değil insan haklarına, hak kavramına bile yer yoktu. Kullanın yöneticiye, tanrının vekiline, tanrıya karşı yalnızca görevleri olabiliirdi.

Kul insan anlayışı karşısındaki "özgür insan" anlayışlarının temsilcisi, Jean Paul Sartre (1905-1980) ve onun "varoluşçuluk" felsefesidir. Varoluşçuluğa göre, insan yaratılmamış, varolmuştur. Yaratılmış olsaydı, doğuştan yaratıcının kendine verdiği bir doğa ile gelir ve o doğasının tutsağı olurdu. Yaratıcısının verdiği doğa, onun özünü oluştururdu; öz önce gelir, insanın yaşamı bu özün açılımı olurdu. Oysa, insan yaratılmadığına göre "varoluş" demektir ve "varoluş özden önce gelir." Bir başka deyişle, insan özünü (doğasını) sonradan kendi yaratır. Yaratılmış olsaydı insan yaratılışının sınırları içinde bir "tutsak" ve yaratılışının, gereği olarak yaptıklarından "sorumluz" canlı olurdu. Yaratılmadığına göre özgürdür: özünü (doğasını) yaratmada serbesttir. Dolayısıyla, yaptıklarından sorumludur. Özgürlüğü sorumsuz bir özgürlük değildir. Hatta "herkes herşeyden sorumludur."

Yaratıcı İnsan Anlayışı

Benim anlayışım, bu ikisinden daha çok varoluşçuluğunkine yakın olmakla birlikte, onunkinden biraz farklı. Ayrıca kul insan anlayışının tam karşısı. Varoluşçuların söylediği gibi insan yaratılmaz; ama bedeninde biyolojik evrimin mirası ile gelir ve toplumsal-kültürel evrimin mirasına konmuş bir topluma gelir. Genetik yapımızı oluşturan biyolojik miras ortakdır ve her insan doğarken ondan

zaten payını almıştır. Bunda bir sorun yok. Ve insanlar, birinin doğuştan yönetilen, ötekinin yönetici olmayacakları kadar eşit yapıyla doğarlar. Söz konusu olan hele yönetimse, yönetim de düşünceye ve bilgi birikimine dayandığına göre, bir bakımdan, insanların mutlak anlamda birbirlerine eşit olduklarını söyleyebiliriz. Çünkü insan beyni doğuştan tabularasa (boş sayfa) durumundadır. Gerçekten doğuştan, beynimizde tek bir bilgi değil, tek bir sözcük ile bile doğmayız. Doğsaydık, atalarımızın en az iki binyıldır konuştuğu Türkçe'den birkaç sözcükle doğardık. Kısacası, tüm insanlar doğuştan sıfır kültürel mirasla, sıfırda eşitlik ile doğarlar.

Dil, dil ile aktarılan bütün bilgiler, sonradan edinilir. Dil ve dille aktarılan kültürel birikim insanlığın kolektif mirasıdır. Böyleyken, Türkçe'ye ya da İngilizce'ye tek bir sözcük katmamış kimselerin, bu dilleri ya da bu dillerle biriktirilen bilgileri, özel mülk edinip, bunlardan onları satın alamayacak insanları yoksun etmeleri, insan haklarına aykırı olacaktır. Kısacası (alçak, yüksek) her türlü paralı öğretim insan haklarına aykırıdır.

Böyle bir insan hakkı anlayışının altında "yaratıcı insan" kavramı yatmaktadır. Bunu açıklamadan önce "yaratma", sonra "insan" sözlerinden neyi anladığımı belirtmeliyim. Tektanrılı dinlerden önce, "yaratma" sözü tanrıların kaos (düzensizlik) içindeki varlığa düzen kazandırmaları anlamındaydı; yoktan var etme değil. Yoktan var etme düşüncesi, tektanrılı dinde geliştirilmiştir ve bilimin maddenin ve enerjinin yoktan var, vardan yok olmadığı görüşüne (maddenin ve enerjinin sakınımlı yasasına) ters düşmektedir. Öyleyse yaratma, yaratıcılık, yeni bir nicelik (madde, varlık) yaratmak değil, varlığa yeni (daha önce görülmemiş) bir biçim, karmaşıklık, yeni bir "nitelik" kazandırmadır. Bu tür bir yaratma, ya doğada rastlantılarla ve fizik, biyolojik evrimle olmakta, ya da doğanın bu yoldaki neden-sonuç ilişkilerini kavrayan insanca, bilinçli olarak yapılmaktadır. Öyleyse bu anlamda "insan yaratıcıdır."

Böyle bir insan anlayışı, şöyle bir insan hakları anlayışına varmaktadır: *İnsanlığın ortak biyolojik mirasıyla ve boş bir beyinle gelen her insanın, insanlığın ortak maddi ve kültürel mirasından yararlanarak, gizli gücünü ortaya döküp geliştirmesiyle ilgili haklar, insan haklarıdır; bunu engelleyen inanç, yönetim ve kurumlar, insan haklarına aykırıdır.* Bu yolda somut bir örnekle konuyu noktalayacağım.: İnsanı "kas gücüyle kafa gücünü birleştirerek (yaratıcı) emek etkinliğinde bulunabilen canlı" olarak tanımlamıştım. Verimlilik adına kol işi-kafa işi işbölümüne gidip, kimi insanları kafa, kimi insanları kol işinden yoksun etmek, insan kavramına, dolayısıyla insan haklarına aykırıdır. Çünkü böyle bir işbölümü sonucunda, kendine kafa işini ayıranlar, kendilerini (firavun gibi) tanrı, tanrının vekili ya da sözcüsü sanabilmekte; öteki insanları kul gibi görüp, onlara hayvanca davranabilmektedirler. Kendilerine yalnızca kol işleri yüklenen ve bu işleri yaparlarken başkalarının kafa gücüyle çalıştırılanlar ise, gerçekten hayvanlarınkine (örneğin dönme dolap beygirinininkine) benzer bir iş yapmaktadırlar. Kas gücü ile kafa güçlerini birleştirip yaratıcı emek etkinliğinde bulunamamaktadırlar. İşlerinden, giderek yaşamdan soğumaktadırlar. Bu "yabancılaşma" demektir. Bir başka yabancılaşmayı, işlerini ya da yaşamlarını yönettikleri insanlarla insanca, sıcak ilişkiler kuramayan, onların düşmanlıklarını üzerlerinde duyanlar yaşamaktadırlar. Bunlara her iki yanın farklı yönlerde doğayla yabancılaşmaları eklenmelidir: Biri anlamadan eyliyor, öteki eylemeden anlamaya çalışıyor.

Sonuç olarak, insanlığın önünde ilkel eşitlikçi toplumda sahip olup, işbölümlü, yarışmacı toplumda yitirdiğimiz hakları yeniden ele geçirmek yanı sıra; insanın yaratıcı emekle gizli gücünü ortaya döküp geliştirmesi yönünde bugünden aklımıza gelen gelmeyen pek çok insan hakkı (örneğin "mutlu olma hakkı") gerçekleştirilmeyi beklemektedir. ■